

Генерал-мајор ПЕТАР ТОМАЦ*)

СТРАТЕГИЈА И ГЕОГРАФИЈА

II

Други светски рат се географски поларизује на два изолована ратишта: у Европи и Африци, око Немачке и Италије, а на антиподима око Јапана. Операције подморница и површинских гусара између њих не мењају ову основну поделу.

Ова два ратишта, европско и азиско, била су у јасној стратеској вези упркос огромној удаљености, али не на исти начин за обе стране. За силе Тројног пакта су догађаји на једном ратишту имали онолико утицаја на друго колико су везивали непријатељску снагу; оне нису могле да маневрују између њих. За Уједињене нације, које су владале свим осталим копном и морем, оба су ратишта била у вези, па су могле по вољи да маневрују између Европе и Азије у границама транспортних могућности. Ван тога се међусобни стратески утицај није осећао. Но, да је Тројни пакт владао морем, онда би Уједињене нације биле изоловане на неколико засебних ратишта.

На сваком од ова два посебна ратишта уочавају се веће географске области где су посебни објекти и субјекти повезивали операције у идејне целине. Те мање целине живеље су у неку руку засебним стратеским животом, јер се на једнима водила офанзива, а на другима дефанзива, те и њих оправдано можемо назвати ратиштима уз особени географски назив. Тако смо у почетку рата у Европи (Африци) имали западно и источно (пољско) ратиште, касније норвешко, афричко и грчко, које је нападом на Југославију проширено на општебалканско, па руско, југословенско (у доба устанка) и друга. У Азији се, на пример, говорило, о кинеском, бурманском или пацифичком ратишту. Та посебна ратишта нису била апсолутно географски одређена; она су зависила од констелације зараћених држава и ангажованих снага, мењала се и комбиновала према развоју операција, али им је географски елемент ипак давао стратеску индивидуалност.

На сваком од ових посебних ратишта уочавамо опет одвојене географске области где се операције сливају у јаснију целину. Те области су међусобно у бољој географској и оперативној вези него ратишта па их можемо назвати војиштима. Тако се 1939 на источном ратишту може говорити о источно-пруском и шлеском војишту, у

*) У сарадњи са пуковницима Радованом Соколом и Томиславом Чуљатом.

Африци, с јесени 1942, о египатском (или либиском) и туниском војишту, у Југославији, априла 1941, о банатском, дравском или нишавском војишту. У Народноослободилачком рату виде се такође посебне оперативне области које су се негде називале оперативним зонама. Тако се средином 1942, на пример, операције групишу у сливу горње Дрине, на Уни (Босанска Крајина, Источна Лика, Банија, Кордун), у Далмацији и Словенији; нешто касније, после победоносног похода пролетерских и ударних бригада у Босанску Крајину, Главна оперативна група око Врховног штаба образује посебно војиште на великој ослобођеној територији Босне, Далмације, Лике, Баније, Кордуна, која је оперативно јасно одвојена од Словеније, Славоније и Источне Босне. И Македонија је имала своје посебно оперативно подручје. Уочи завршних операција одвајају се три јасне оперативне области које можемо назвати такође војиштима: сремско-барањско (1 и 3 армија), босанско (2 армија) и приморско (4 армија). Разуме се да војишта, била већа или мања, не врше целом својом површином исти утицај на борбене радње; војишта могу имати правце и зоне, али то већ интересује оперативну. Стратегија, како смо је овде омеђили, бави се ратиштима, а војиштима само као њиховим саставним деловима.

У ери непрекидних фронтана, ратишта и војишта не могу се схватити географски круто, али су она ипак послужила као основ за организацију командовања. Неде се географским мерилем нису могла ни поделити, као у Русији где је заправо организација командовања стварала војишта. Тако су Немци 1941 године између Црног Мора и Балтика упутили три групе армија (северну, средњу и јужну) формиране више према командним него географским обзирима; њихови удаљени географско-стратегиски објекти (Лењинград, Москва, Ростов) су у прво време обележавали само општи правац стратегиског дејства. За армије у њиховом саставу су географски моменти још више бледели. На сличан начин су формиране групе армија (фронтана) и код Руса; њихови географски називи неће нас бунити, јер нам је познато да су „украјински“ фронтана нападали Беч, а „белоруски“ Берлин. Другим речима, на једноликој и непрегледној источноевропској низији се простор — схваћен готово апстрактно, као време — цепао на војишта.

Ма колико слушали да модерна транспортна средства ниште простор, он је и у Другом светском рату био велико ограничење у стратегиској сфери ратне вештине, мада видно мање него претходног рата. Немци су овога пута могли продрети у Русију дубље него пре, али се не може замислити да би наставили надирање источно од Волге, чак и да су овладали њеном десном обалом. Бескрајна могућност повлачења у дубину земље, ка изворима ратног потенцијала недостижним за непријатеља, спречила је да први немачки ударци буду смртоносни за Црвену армију, као што су били за Холандску, Белгијску, Француску, па и бившу Југословенску војску. Простор се можда највише осећао на комуникациским линијама; англо-америчка офанзива у Северној Африци 1942—1943 није била само мање ризична

алтернатива „другог фронта“ који су Руси упорно тражили, или акција за дегажовање угроженог Суецког Канала, него у првом реду одлучна мера за коначно ослобођење краће комуникациске линије за Средњи и Далеки Исток. За окупационе силе је простор био проблем за себе, нарочито где је компликован устанком. Немци и Италијани су морали одвајати велике снаге за контролу освојених области. У Југославији, где је устанак био најинтензивнији, било је стално у акцији на десетине њихових дивизија. Јапанци су се буквално удавили у Кини.

Напади на комуникације одавна су били најомиљенији циљеви стратегије, што није демантовао ни овај рат. Нарочито су ефикасни када противник нема много алтернатива. Када су Јапанци пресекали чувену комуникацију Рангун — Мандале — Чункинг, Чангкајшекова Кина је то осетила изванредно болно. Тежак пут преко Асама није могао да замени удобан и много краћи аутомобилски пут. Завладавши Индокином и Индонезијом, Јапанци су такође сасвим угрозили и најкраћи пут између Аустралије и Европе (Перт-Аден), тако да су Савезници морали да помере ову комуникациску линију сасвим на југ Индиског Океана и да се, затим, провлаче кроз Мозамбички Канал и, дуж источне афричке обале, или да се сасвим одрекну Суецког Канала. Опасност од подморница и недостатак бродског простора натерали су Савезнике да изграде трансатричку комуникациску линију од Дуале у Камеруну до Картума на Нилу.

И овога пута је Немачка дејствовала по унутрашњим правцима. Мада је владала врло великом просторијом — у тренутку свог највећег напона, од Пиренеја до Кавказа и од Северног Рта до афричке пустиње — ипак је могла лако да радијално маневрује својим снагама на свима правцима, захваљујући врло развијеној европској мрежи комуникација. Није им сметало ни Средоземно Море све док су прелазе из Сицилије у Африку могли контролисати авијацијом. Простор је био некако у складу са расположивим снагама, комуникацијама и стратеским задацима. Но, када је савезничка авијација толико порасла да је могла тући готово све интересантније циљеве, постало је тесно у „тврђави Европи“. На другој страни, Савезници нису могли ни помишљати да маневрују периферијално око немачких фронтава. Било је ту и других разлога осим простора у смислу времена, а поред осталих и одређене немачке географске позиције, као Норвешка, одакле се врло успешно могао ометати саобраћај на најкраћем правцу који је везивао Русију са њеним Савезницима.

Међутим, стратески утицај копна и мора је посебан географски вид Другог светског рата. Начелно се може рећи да је моћ господара копна задржала дубље у елемент његовог противника него што је моћ поморске силе могла да продре у непријатељско копно. Другим речима, линија равнотеже између антагонистичких снага копна и мора померена је више према пучини. То се објашњава погодним поморским и ваздухопловним базама којим располаже копнена сила. Када је авијација копнене силе била изразито јака, омогућавала је успешне десанте и на удаљена острва, као на Крит 1941, упркос неоспореној превласти противника на мору. Немачки пројект

десанта на Британско Острво 1940 године заснован је такође на претпоставци ваздушне премоћи, па је напуштен баш због тога што се ова претпоставка није могла остварити.

У Првом светском рату великих поморских десаната није било. Једини изузетак (Дарданели) био је негативан. Из те чињенице извео се закључак, као неко начело, да десаната великих размера не може бити ни убудуће. Губило се при томе из вида да је у Првом светском рату велика копнена сила бранила врло мало обале која је стварно била угрожена. Међутим, у Другом светском рату инвазијом Норвешке почиње изненадно серија великих успешних поморских десаната. У прво време изводе их осовинске силе, Немачка и Јапан, а затим Савезници. Када се они ближе проуче, види се јасно да их омогућава поморска и ваздушна надмоћност. У неким случајевима (Крит, Норвешка) била је довољна само друга. Надмоћност на копну долазила је тек у други ред, изузев када се радило о инвазији континената. Али се ваздухопловна надмоћност није изражавала само квантитетом и квалитетом општег односа, већ у првом реду расположивим аеродромима, јер носача авиона никад није било довољно. Таквог је порекла била и ваздушна надмоћност Немаца у Норвешкој 1940. Било је нарочито потребно да се десант изврши под заштитом ловачке авијације, да се створи оно што су Англосаксонци називали „кишобраном“. Домет противничке ловачке авијације базиране на копну било је прилично поуздано мерило за оцену угрожености обала. Отуда у прошлом рату толики значај острва као непотопљивих носача, нарочито на пространим морима. Американци 1943—1945 „скачу“ са Гилбертових Острва на Маршалова, одавде на Маријане, од Маријана на Полау Острва (где се придружују оне снаге које су пошле истим начином из Нове Гвинеје), са њих на Филипине (Лејте, Миндоро, Лузон), од Филипина на Риду-Киу, Окинаву, Ивошиму. Сличну стратегију „скакања са острва на острво“ применили су раније и Јапанци на истом простору у супротном правцу док су били у офанзиви. Они су можда чак више пажње придавали географским објектима (базама на острвима) него непријатељским оружаним снагама. Када је поморско-ваздухопловна надмоћност прешла у супротни табор, њихове базе на острвима претвориле су се у сигуран плен непријатеља.

Надмоћнијим поморско-ваздухопловним снагама није било тешко освојити изолована острва чија је посада морала да рачуна само на сопствене снаге и ограничене залихе. Али се изменио знатно и положај великих острвских држава. Све до Другог светског рата острвска држава, која је имала довољну надмоћност на мору, била је сигурна од инвазије. Сада се у ово питање уплела и авијација. Британско Острво је 1940 године било озбиљно угрожено, али Сједињене Америчке Државе су још биле сасвим сигурне под заштитом своје флоте. Авијација, ма колико била надмоћнија, није још стизала тако далеко. Ипак је положај Велике Британије био неупоредиво бољи од положаја Француске и других континенталних држава лицем у лице са немачком копненом силом.

Не може се спорити да су и у Другом светском рату неке географске области одиграле своју класичну улогу. Решење у Европи

је и овога пута пало на северној европској низији, на линији Париз — Берлин — Москва. Али, например, Аленинско Полуострво (у рукама Италијана) није одиграло на Средоземном Мору ону доминантну улогу коју му је теорија придавала. Уместо да влада Средоземљем, постало је Ахилова пета „тврђаве Европе“. Однос снага је, дакле, знатно мењао географију, мада није могао да сасвим искључи њен утицај.

Овај и други примери могу коначно ослободити војну географију оног крутог детерминизма — да у одређеној ратној (политичкој) комбинацији одређене географске области и објекти имају одређену улогу, или још круће, да извесни географски објекти имају исту улогу у свима ратним комбинацијама. Али, при томе нећемо заборавити да има и таквих објеката (Суец, Гибралтар) који ће задржати своју приближну вредност у многим комбинацијама и при великим разликама у односу снага.

Други светски рат се проширио и у области које су дотле биле поштеђене већих војних операција — у дунглу, афричку пустињу и Арктик. До тога је, у првом реду, довела констелација зараћених држава, али великим делом квантитет и квалитет средстава антажованих у овом последњем рату. У тим посебним географским условима највећу пажњу су привукле операције на Арктику, јер су прошириле конвенционално ратиште нашег умереног појаса ка Арктичком Мору где се стичу све копнене масе северне хемисфере. Ту смо код првих судара доживели велико изненађење: у више наврата Финци су (1939 — 1940) тукли Русе. Брзо се то објаснило бољом опремом, извезбаномшћу и покретљивошћу Финца. Тако су они код Суомусалмија опколили и по деловима уништили две руске дивизије дубоко ешелониране на једном путу, јер су биле неспособне да се крећу тереном по дубоком снегу. Изненађења је било и касније. Енглези су 1941 одједном учили шта би значило Шпицберген у немачким рукама за ометање поморске везе са Русијом, па су послали Канађане да тамо униште све залихе и све инсталације и да евакуишу све становништво да се Немци не би могли угнездити. Била је то војна акција досад најближа Северном Полу, али без реакције противника. Јапански напади на Алеуте одједном су открили да је Аљаска без одбране, па су Американци пожурили да надокнаде изгубљено време. Ту су изградили велики аеродром (Фербанкс) одакле ће касније хиљаде авиона летети у Јакутск у оквиру америчке помоћи Русији, доказујући да су могући и масовни арктички летови.¹⁾

Речни токови, па и највећи, нису нигде одиграли улогу стратешке препреке (баријере). У томе погледу реке улазе у област оперативне и тактике где још нешто значе као противтенковске препреке. Стратешки значајнија је била улога великих речних долина у смислу стратешких праваца дејства и комуникациских линија (долина Средњег Дунава, например, за Трећи украјински фронт). За снабдевање великих армија, које су извршиле инвазију Европе, ушћа река на

¹⁾ Види: *J. S. Zimmerman, Arctic Airborne Operations (Military Review, VIII, 1952); C. P. Stacey, The Canadian Army 1939—1945, Отава 1948; Goutard, Géographie et Stratégie moderne (Informations Militaires, бр. 112, 25 IV 1948).*

Атлантику, Каналу и Северном Мору била су од ванредног стратезиског значаја. Супротно рекама, планине су и овог рата потврдиле свој значај као стратезиске баријере, но под условом да су биле брањене довољним снагама. Немци су на Апенинима, на пример, врло успешно задржавали Савезнике, али после слома Румуније нису на Карпатима могли да задрже руску бујицу.²⁾

И прогноза времена је у току прошлог рата добила велики значај, у првом реду због ваздухопловних операција, али не само за њих. Зато је метеоролошка служба Савезника непосредно или посредно покривала целу Земљину куглу ван контроле сила Осовине. Нарочита пажња је поклоњена оним областима које утичу на формирање времена.³⁾

Народноослободилачки рат такође има своја географска искуства. На први поглед је јасно да је средње или ниже планинско земљиште било најповољније за његов развој. Велике слободне територије стварале су се на таквом земљишту, јер су се најлакше могле бранити. На равници долази више до изражаја противничка техника, а у високим планинама његова боља опрема, обука и организација. Али је бесмислица тврдити да се само на таквом земљишту могао водити партизански рат. Он је код нас свуда вођен веома интензивно — у равницама и у високим планинама, само су његови облици прилагођавани географској средини.⁴⁾ У народном рату главни проблем претставља избор нападних објеката без обзира на земљиште. При томе комуникације непријатеља спадају међу најважније циљеве. Треба се сетити колико су наши напади на главне немачке комуникације у Југославији стварали неприлика Немцима и колико су се Немци напрезали да их одрже у употребљивом стању. Напади на непријатељске магистрале у Југославији су већ од првог дана повезали Народноослободилачки рат са општом међусавезничком стратегијом.

Најзад, да кажемо неколико речи и о томе како је географија стављена у службу ратне вештине.

²⁾ Утицај географије на Други светски рат види се најбоље из његове историје. Овде се указује само на неколико чланака који се посебно баве овом материјом: *R. Castex, De quelques aspects militaires de la Géographie (Revue de Défense Nationale, II et VII, 1946)*; *A. Lepotier, La guerre amphibie (исто, XI, 1946)*; *R. Castex, Les «Arrières» (исто, I, 1948 и I, 1949)*; *L. Reggiani, An Allied Error (Rivista Aeronautica, IV, 1948 — приказано у Military Review, II, 1949)*; *A. Lepotier, La stratégie insulaire (R. de D. N. VII, 1949)*; *E. Delage, They did not understand the Sea (Revue Militaire Suisse, VIII, 1951 — приказано у M. R. I, 1952)*; *A. Lepotier, Les fleuves dans la stratégie européenne (R. de D. N. VIII — IX, 1952)*. По питању мора и копна има много занимљивих података у књизи Хилерове конференције о поморским питањима 1939—1945 (штампано 1950 као рукопис).

³⁾ Види: *P. M. Srivastava, Weather and War (Indian Air Force Quarterly, I, 1951 — приказано у Military Review, IX, 1951)*; *R. L. Lash, Why not use the Weather, (M. R. VII, 1952)*; *E. Lardinois, Meteorology as a Servant of Strategy (L'Armée la Nation, 1 VIII 1951 — приказано у M. R. I I 1952)*.

⁴⁾ Види: *Тито, У чему је специфичност ослободилачке борбе и револуционарног преображаја нове Југославије, Комунист, бр. 1, 1946*; *Тито: Пета непријатељска офанзива, Зборник II, стр. 279—280*.

Ослањајући се на традицију од више деценија, генералштабови многих земаља су и после Првог светског рата наставили са прикупљањем и издавањем опсежне географске документације о земљама које су их интересовале као могућа будућа ратишта или војишта. У тим публикацијама није било никаквих оперативних и стратеских закључака, али су избор и природа података водили изразито рачуна о војним потребама. Немци су у томе претходили; они су проширили документацију на све гране друштвеног и државног живота, при чему су им много користиле геополитичке установе. У току рата Савезници су издавали читаве научне монографије о врло различитим темама — студије о Рајни и Дунаву, геолошке карте о тврдоћи земљишта, техничке студије о сухопутној и железничкој мрежи са статистичким подацима и друго. И у овим радовима није било никаквих закључака, али су били неопходна основа за озбиљну студију терена као чиниоца ситуације.

Географско-стратеске студије вршиле су се, наравно, у ужим круговима, у вези са изградом ратних, односно оперативних планова, при чему су физички подаци били њихова главна основа. Међутим, у току рата Немци су издали низ радова у којима су подаци физичке географије били тесно повезани са тактичким, оперативним и стратеским разматрањима. У једном се, на пример, називу предвиђања о стабилизацији фронта у Италији, најпре у Абрुцима, а затим на Тосканским Апенинима. Ти су радови, вероватно, били намењени само вишем командовању коме су морали згодно послужити да се у том елементу правилно оријентише.

Ма колико се предвиђало у мирно доба, ипак се сва вероватна војишта не могу на овај начин обрадити довољно детаљно. Тако је у Другом светском рату настала потреба да се изврши и географска припрема операција. Код Француза је то обично вршила теренска секција у саставу Другог бироа великих јединица, армија и корпуса, ређе дивизија. Она је, најпре, уопште али систематски проучавала терен на коме ће се јединица ангажовати, а касније, када је већ била створена основна замисао о маневру, бавила се посебним топографским и географским проблемима у вези са његовим извршењем.⁵⁾ То је, свакако, домен тактике и оператике, али здраве и реалне стратеске одлуке морају се заснивати на детаљним географским, па и топографским студијама.

*

Историска пракса најновијег времена истиче опште начело да развој производних снага постепено али сигурно отклања препреке које географија ставља стратегији, ширећи ратна дејства све више по Земљиној кугли, па и у оне области које су им раније биле неприступачне, али да се ипак решавајући напори груписаним снагама управљају према виталним областима противника, тј. тамо где је извор њихове моралне и материјалне снаге. Отуда, на свакој етапи развоја морамо поново да размотримо утицај географије на страте-

⁵⁾ *Raynal*, La préparation géographique des opérations au cours des dernières campagnes (R. de D. N., VII, 1948).

гију, свакако кроз потенцијалне сукобе актуелне политичке ситуације, да нам резултати не би били сасвим апстрактни.

Тако се у послератној литератури географско-стратезиски проблеми посматрају готово искључиво кроз претећу совјетску агресију. При томе се није могло изгубити из вида да се Мекиндеров стојер углавном поклапа са поседима Русије у Европи и Азији и њених сателита у Источној Европи и да је некако већ остварен први од три постулата његове теорије — да онај који влада Источном Европом, влада и стојером, па се и уочило да послератни совјетски притисак у све стране наговештава остварење и другог његовог аксиома — да онај који влада стојером влада и читавим евразиским континентом. То је било довољно да се на многим странама, без ближе анализе догађаја и њихових узрока, приказује Мекиндер као видовити геније који је пола века раније прорекао географску основу главног политичког сукоба данашњице. Ипак, не може се тврдити да је игде на Западу формално прихваћен други Мекиндеров став, да Русија по сили свог географског положаја мора овладати Европом и Азијом. Но, иако се то отворено не каже, теорија о интерконтиненталном или међухемисферном рату се прећутно али логички заснива баш на томе ставу.

Ова теорија полази са претпоставке да су људски потенцијал и копнене снаге Совјетског Савеза толико надмоћнији да се ће могу зауставити ни у Европи ни у Азији, па се отуда извлачи закључак да САД не треба да троше своје економске и војничке снаге у узалудном покушају да се на копну задржи совјетска пљима, јер би то довело до почесног трошења њених снага и до неизбежног повлачења са огромним моралним и материјалним губицима. После тога рат би се иначе морао наставити интерконтинентално, па је логично да тако почне и да се уместо површинских снага одмах изгради моћна стратезиска авијација која ће систематским бомбардовањем уништити економију Совјетског Савеза и онеспособити га за даљи рат, иако његове копнене армије не буду побеђене. Тврди се да само оваква стратегија одговара великом индустријском капацитету САД и њиховој технолошкој надмоћности над Совјетским Савезом. Тврди се, такође, да је то и поука прошлог рата, при чему се, очито, има у виду само Пацифик, где су, у сагласности са географском средином, морнарица и авијација одиграли доиста главну улогу; пошто флота не може да пренесе операције на руско тле, сматра се да је остала само авијација да реши рат. Наравно, оваква стратезиска концепција, ако се доследно спроведе, значи повлачење свих америчких (и енглеских) снага са европског и азиског копна и неизбежну привремену окупацију читаве Европе (осим, можда, Британских Острва), Средњег Истока, Индије и Југоисточне Азије, али присталице такве стратегије верују да ће народи тих крајева, ако схватају суштину стратегије ваздушне моћи, схватити и то да ће овим путем најбрже поново угледати своју слободу.

Не може се рећи да су ово икад биле званичне стратезиске тезе САД, али се не може ни тврдити да су то нека екстремна гледишта која се могу занемарити. Лака и бескрвна „решења“ крупног проблема сигурности имају увек много изгледа да постану популарна. Треба

само да се потсетимо на недавне напоре у Конгресу да се претседнику САД одузме право одашиљања сувоземних снага у Европу и на улогу коју је идеја изолационизма одиграла у борби око именовања републиканског кандидата за претседничке изборе новембра прошле године. Радо истичемо да само постојање Североатлантског пакта искључује унапред такву стратегију; европске државе се с њом никад не би могле сложити. Али суштина стратегије која ће се применити против совјетске агресије не зависи од текста пактова и изјава, него од ефективних снага које се њој буду испречиле. Ако снаге буду недовољне, онда ће ипак доћи до интерконтиненталног рата. А тек недавно су највиши војни функционери Атлантског пакта категорички изјавили да су снаге Западне Европе недовољне да задрже Русе.⁶⁾

Мишљење да се Европа и Азија не могу одбранити од Руса има највише присталица у САД. Они користе сваку прилику да га шире у јавности. Тешка је то хипотека на згради Атлантског пакта! Понекад се таква радикална мишљења чују и у Енглеској, али је сасвим разумљиво да се интерконтинентална стратегија на овој страни Атлантика више критикује него одобрава.⁷⁾ У суштини, од овакве стратигиске концепције не разликује се много ни нешто мање екстремно гледиште које рачуна да ће се рат са Русијом решити са бомбардерских база у Италији, Арабији, Индији, Ирану. Но, овде није место да се расправља о изгледима трансконтиненталног ваздушног рата, нити да се говори о стратегији којом би се могле сачувати слободне државе у Европи и Азији. Овде су од интереса само географско-стратигиски услови сукоба између Истока и Запада. Али претходно треба коначно раскрстити са Мекиндером, ма колико се данас још потезао у војној књижевности. Он је поставио своју теорију у времену када су постојала само два вида оружане силе — војска и морнарица — које је посматрао антагонистички, па је војсци дао првенство из разлога које смо раније видели. Авијација сада спаја оба старија вида у јединствену целину, чиме руши целу његову теоретску зграду.

⁶⁾ *Le Monde*, 7 јануар, 1953.

⁷⁾ Најрадикалнији поборник трансконтиненталног ваздушног рата је *A. Severski*. У својој књизи *Air Power: Key to Survival* (Њујорк, 1950) тражи недвосмислено да се нагусте све америчке базе ван САД, да се ликвидирају војска и морнарица и да се сав ратни потенцијал САД претвори у стратигиску авијацију која ће из САД тући директно индустријски потенцијал Совјетског Савеза. Северски сматра да ће стратигиска авијација истерати Русе и из Аљаске ако се тамо буду искрцали! Али Северски није једини. Ниже се наводе неколико чланака који се баве овим питањима, претежно критикујући такве стратигиске концепције: *A criticism of Air Power Strategy* (The Hawk, децембар, 1951); *Cyril Falls, Military Theories in the United States* (The Illustrated London News, 5 јуни, 1948); *F. O. Miksche, The Strategic Importance of Western Europe* (M. R., јули, 1949); *J. M. Spaight, The Bastion of Freedom* (Norsk Luftmilitært Tidsskrift, април, 1951 — приказано у M. R., септембар, 1951); *B. H. Liddell Hart, Can We Defend the Middel East* (M. R., децембар, 1951); *R. Saundby, Neutralizing the Horde* (The Aeroplane, 2 новембар, 1951); *N. Macmillan, The Ultimate Objective of Strategic Air Power* (Aeronautics, јануар, 1952); *J. Marchand, Évolution des Stratégies Americaine, Soviétique et Chinoise sur les Champs de Bataille et sur les Zones d'Influence en Asie* (Revue Militaire d'Information, 10 фебруар, 1952).

Неоспорно је да Совјетски блок, рачунајући овде и Кину, има ванредно прикупљен централни положај у односу на остали свет. Ако се тај блок посматра апстрактно геометриски, онда се од њега не може замислити бољи положај за дејства по унутрашњим правцима. Међутим, иако наоко располаже широком слободом маневра прикупљеним снагама у све правце (према Западној Европи, Средњем Истоку, Индији, Југоисточној Азији или Јапану) ипак се ближом анализом географских услова добија сасвим друга слика о његовим стварним стратезским могућностима. У томе циљу треба у првом реду погледати ратни потенцијал територија које се налазе под совјетском контролом.

На први поглед је јасно да Совјетски блок располаже огромним, скоро неисцрпним резервоаром људи. Иако се не слажемо са гледиштима која се на Западу често чују, наиме, да број људи није од битног значаја и да готово ниједан рат није изгубљен због недостатка људи, ипак морамо признати да људски потенцијал — било привредни или ратни — не зависи само од голих цифара него и од других услова, у првом реду од степена развоја производних снага. Овде нас најпре интересују опште цифре. Нећемо много погрешити ако економски потенцијал Совјетског блока према његовим вероватним противницима поставимо у односу 1 : 3. Али је још интересантнији географски распоред совјетске производње. На целој просторији под контролом Москве значајније суфичитарне области зрнасте хране налазе се само на крајњем западу. У азиском делу вишкова готово и нема; неки крајеви задовољавају своје потребе, а тамо где има највише људи има и највише глади. Нема много изгледа да ће се то битно изменити у догледно време, пре свега због недостатка вештачког гнојива које се не даје импровизовати. Стање индустрије није много боље. Манџурија производи око 1 милион тона челика и нешто машина, производња остале Кине у црној металургији практично не значи ништа, а у Северној Кореји је уништено оно што је постојало. Сибир претставља извештан знак питања, али нема много изгледа да се знатно променило стање из 1945, када се источно од Урала производило 1½ милион тона ваљаног челика, а ни то се у скорој будућности не може знатно изменити. Кина има довољно резерви угља, али садашњим инсталацијама може производити само 35 милиона тона годишње, што је сасвим недовољно за број становника и величину земље.⁸⁾ Ако би се њене познате резерве гвоздене руде, које се цене на 750 милиона тона, експлоатисале онако интензивно као што се чини у САД, онда би биле довољне за 5 или 6 година. Сибир има велике резерве доброг угља, али су оне удаљене око 1.800 км од првих значајнијих налазишта гвоздене руде. Резерве угља и гвоздене руде у долини Амура могу задовољити само врло умерену индустријализацију. Нафте готово нема у делу Азије који контролише Русија. Као и вишкови хране, челик, угљ, нафта и индустрија машина Совјетског блока налазе се на

⁸⁾ Подаци о (ратном) економском потенцијалу Азије су узети из чланка J. Z. Reday-a објављеном у United States Naval Institute Proceedings, новембар, 1951.

Уралу и западно, а нема изгледа да ће се ускоро створити боља равнотежа; азијски део Совјетског блока је сасвим сиромашан, не само фактички него и потенцијално, и тако ће остати и у будућности коју можемо сагледати.

Неповољан географски распоред економске моћи Совјетског блока не би стратетски био толико значајан кад би биле боље транспортне могућности Азије. Међутим, то је главни проблем. Транспортна мрежа Азије сасвим је недовољна да би европски део Совјетског блока могао да игра улогу арсенала за кинеске милионске масе, све и кад би имао довољно вишкова. Према изјави генерала Бредлија, датој америчком Конгресу, трансибирска железница може превозити дневно 17.000 тона материјала. То треба упоредити са 34.000 тона које се сваког дана искрцавају у Фусану за потребе скромних снага Уједињених нација у Кореји. То треба имати у виду када се наилази на фразу о „неисцрпним“ копненим снагама⁹⁾ Совјетског блока. Те „неисцрпне снаге“ нису у стању да избаце из Кореје 7 америчких дивизија и приближно толико јужнокорејских и других снага Уједињених нација. То треба имати у виду и када је реч о совјетским могућностима маневра по унутрашњим правцима. У већим размерама таква могућност засада уопште не постоји и, задуго је неће бити, ма колико се Москва трудила да у Азији подигне аутономне индустријске области, а уз њих и комуникације.¹⁰⁾ Совјетски блок је стратетско-географски нагнут готово свом својом снагом према Западној Европи и Балкану, а донекле и према Средњем Истоку. За случај рата на Далеком Истоку, Совјетски Савез трпео би исто толико од недостатка транспорта колико је и царска Русија трпела 1904—1905, а можда и више, јер би његове оскудне комуникације биле изложене ваздушним нападима.

Када би се Совјетском блоку без озбиљна отпора препустила цела Евразија, како то предлажу они који у стратетској авијацији гледају једино средство спасења, онда би се слика знатно изменила. Контрола над јапанском и западноевропском индустријом оспособила би га за ефикасно вођење рата на два фронта, а стајале би му на расположењу и огромне резерве нафте Средњег Истока, највеће на свету.¹¹⁾ Не види се зашто тада Совјетски блок не би могао створити довољно моћну флоту за блокаду САД, када би се ове добровољно одрекле превласти на мору.¹²⁾ Не види се, такође, зашто Совјетски

⁹⁾ A. Seversky, исто, стр. 1.

¹⁰⁾ О напорима Совјетског Савеза у томе правцу видети: D. N. P. Brunnicardi, The Russian Threat for the Indies (The Irish Defence Journal, мај, 1949 — приказано у M. R., децембар, 1949); E. Auber, The Soviet Empire in Central Asia (Revue Militaire Suisse, децембар, 1950 — приказано у M. R., јуни, 1951); H. E. Crocker, Russian Strategy in Asia (The Army Quarterly, октобар, 1950). При оцени ових посебних студија, писаних ван општег стратетског склопа, треба имати на уму да понешто искривљују општу слику, бацајући сувише светла на обрађени предмет.

¹¹⁾ Claes Westman, The Strategic Importance of Oil (Ny Militär Tidskrift, бр. 10, 1948 — приказано у M. R., јули, 1949).

¹²⁾ Упореди: Russel Grenfell, The Russian Navy (The Navy, април, 1948); An Analysis of the Soviet Submarine Threat (The Navy, јули, 1950); J. W. M. Pullen, The Soviet Union and Maritime Expansion, (The Navy, април, 1951).

блок не би тада створио ваздушну силу која би била довољна да у сопственом небу задобије надмоћност или бар да спречи катастрофалне последице противничке превласти у ваздуху.

Не треба отуда закључити да би потпуна контрола над Евразијом учинила Совјетски Савез господаром света, али је сигурно да се пре могу одбранили све земље Европе и Азије које Совјетски Савез данас угрожава но што би се могао одбранили остатак света када би се линија отпора повукла са евразиске копнене масе на океане. Случај Кореје је речит. Сав кинески људски потенцијал, уз широку помоћ Совјетског Савеза, не може да баца у море ону шаку људи чија се економска база налази на супротној обали Пацифика. Доказну снагу ове чињенице нећемо битно изнети и ако признамо да рат у Кореји по начину вођења није узор будућег општег сукоба. Но, да није било воље и одлучности да се ту стане на пут совјетској оружаном експанзији, Кореја би значила само почетак низа успешних агресија у Хитлеровом стилу. А када би се Совјетском блоку добровољно препустила сва Европа и Азија — јер су тобоже унапред осуђене на пропаст, тада би и сав остали свет био у знаку исте судбине, али не зато што је тако предодредила географија, него што би понестало вере у борбу за слободу.

Последњи светски рат се одиграо на два основна ратишта, на европском и далекоисточном, а данас се стратешки интерес такође цепа на Европу и Далеки Исток. Као што се тада решавало коме треба дати првенство, тако се и данас расправља о томе на које од ова два потенцијална ратишта треба дати тежиште одбране. За нас Европљане нема никакве сумње. У Америци има присталица и за једно и за друго, али и тамо не могу затворити очи пред чињеницом да Западна Европа има већи индустријски капацитет него цео Совјетски Савез, да претставља највећу агломерацију висококвалификоване радне снаге у свету и да је најјаче угрожена с обзиром на географски распоред совјетске моћи.

Уосталом, географско-стратешки аспект данашње политичке ситуације нема много аналогије са Другим светским ратом. Далекоисточно и европско ратиште су само два главна жаришта на стратешком кругу око Совјетског блока. Таквих жаришта биће више. Данашња техника иде на руку проширивању рата. Та ратишта биће врло добро међусобно стратешки повезана, захваљујући и све већим могућностима превожења трупа ваздухом, али се не може схватити да би се и оперативно могла повезати у целини. Простор је ипак превелик за снаге које се могу замислити. Против Совјетског блока не могу се замислити ни концентричне операције по спољним правцима, какве су изведене против Немачке у завршној фази прошлог рата. Стратегија антисовјетског блока биће принуђена да потражи друге путеве за решење рата, што је предмет других одељака стратегије. Географија само указује да ће се — избије ли рат у време које се може сагледати — око Совјетског блока створити низ ратишта, осим она два основна, као средњоисточно, блискоисточно, балканско — са већом или мањом аутономијом, односно у већој или мањој међусобној

зависности. Ту треба тражити смисао регионалних политичких пактова. У оквир тих ратишта свака држава ће уклапати своје сопствене стратемиске проблеме који ће првенствено зависити од географског положаја. Данас се географско-стратемиски положај сваке земље у војној књижевности посматра искључиво према месту које те земље заузимају у стратемиском обручу око Совјетског блока. То се не односи само на земље које сваког часа могу постати његовом наредном жртвом, него и на сасвим удаљене крајеве, па чак и на Антарктик.¹³⁾ Једно од ових нових ратишта биће свакако и Арктик. Док су се операције у прошлом рату одвијале на његовом рубу, дотле ће га у будућем сукобу светских размера вероватно обухватити у целини. Канађани су се прошлог рата задовољили да Шпицберген онемогуће као базу за Немце, а данас га сигурно не би добровољно напустили. Арктик ће у првом реду бити транзитна област за стратемиску авијацију — преко њега иде најкраћи пут од Њујорка за Москву, а то ће изазвати низ мањих и већих операција на површини земље, на мору и копну. Стратемиски проблеми Арктика су код нас недавно исцрпно обрађени.¹⁴⁾

Све већа носивост авијације и све већа њена брзина говоре о могућности преношења већих делова војске у дубину непријатељске територије. О томе је писано и између два рата, али се данас то чини са много више оправдања. Томе иду на руку и настојања на Западу да се готово сва копнена војска оспособи за ваздушни транспорт. Тако бисмо имали и унутрашња ратишта усред територије под контролом противника, какво је било Југословенско ратиште прошлог рата. Но, не треба се сувише подавати илузијама. Засада биће то могућно у сасвим изузетним географским и другим условима, а можда само у вези са народним устанком.¹⁵⁾

Питање стратемиског положаја острва, посебно Велике Британије, претставља важну тему данашње војне књижевности. Осим

¹³⁾ Овде се наводи неколико занимљивих чланака о стратемиском значају неких земаља, расутих по страним војним часописима: *E. Lindblom, Sweden, as a Base for Great Power Aviation* (Ny Militär Tidskrift, бр. 3, 1948 — приказано у М. Р., новембар, 1948); *P. Q. Logan, The Strategic Importance of British East Africa* (The Army Quarterly, април, 1948); *C. Falls, Spain-A Factor in European Politics* (The Illustrated London News, 29 мај, 1948); *G. J. H. Wattsford, The Strategic Importance of Canada* (Australian Army Journal, септембар и октобар, 1948 — приказано у М. Р., септембар, 1949); *Antarctica* — (Australian Army Journal, фебруар — март, 1949 — приказано у М. Р., децембар, 1949); *G. Vaucher, L' Afrique du Nord Française, Base de Transit et Porte — Avions* (Revue Militaire d' Information, 10 фебруар, 1952).

¹⁴⁾ *Д. Кведер, „Арктик“*, Београд, 1952, издање „Војног дела“. Видети још: *R. E. Moore, An observer with Exercise Yukon* (М. Р., октобар, 1948); *J. L. Collins, The Army Arctic Indoctrination School* (М. Р., август, 1949); *J. J. Peot, The Arctic can be our Ally* (М. Р., фебруар, 1952); *T. O. Blakeney, The Security of Alaska and the Tundra Army* (М. Р., септембар, 1952); *P. H. H. Bryan, War in the Arctic* (The Army Quarterly, април, 1948); *N. H. Crocker, The Strategic Importance of Alaska* (The Army Quarterly, април, 1951); *L' Importance Stratégique du Spitzberg* (Revue Militaire d' Information, 10 јануар, 1952); *XXX, La Stratégie de l' Arctique* (R. de D. N., новембар, 1946).

¹⁵⁾ *I. A. Mac-Mahon, The Future of Airborne Operations* (An Cosantoir, април, 1952 — приказано у М. Р., октобар, 1952).

Северског, има и других присталица интерконтиненталног рата,¹⁶⁾ који сматрају да се Британска Острва могу сачувати од руске плиме и ако буде претходно поплавила читаву Европу, па чак и Пиренејско Полуострво. Са Континента на ово одговарају¹⁷⁾ да поморска превласт није никада тако велика да је авијација не може неутрализовати пророчно и временски у оноликој мери, колико је потребно да се изврши инвазија. Положај Велике Британије је заиста данас више изложен но што је био у прошлом рату. Врло је вероватно да би и она поделила судбину континенталне Европе и да би у најмању руку била претворена у рушевине ако би се њен противник дочепао атлантских обала. Морамо претпоставити да ће у будућем рату моћ копна досезати још даље у пучину. Данас се много говори да носачи авиона претстављају истакнуте авионске базе са којих се могу дохватити сви копнени циљеви, али је јасно да ће авијација на копну бити много боље базирана, дакле у бољем положају.¹⁸⁾

Било би сасвим једнострано посматрати географију искључиво са гледишта сукоба између Совјетског блока и осталог света. Данас, додуше, није лако замислити локалне ратове, али се ипак не може тврдити да их апсолутно неће бити. Још увек је могућно да се одиграју изоловани оружани сукоби, такорећи на ивици равнотеже два блока. Довољно је навести пример рата између Израела и арапских држава који још увек није окончан, па може сваког часа поново планути. И Кореја је у основи локални рат, ма колико да је уједно и саставни део хладног рата у светским размерама, јер би се стратешки посматрала сасвим друкчије да је само једно од војишта далекоисточног ратишта. Стога је корисно да државе проуче све ратне (политичке) комбинације у којима се могу наћи, утолико пре што такве студије и одговарајуће мере захтевају много времена, па се не могу импровизовати. У противном, одрекле би се своје индивидуалности.¹⁹⁾

Географско-стратешке студије интересују војну географију и стратегију. Тешко је разграничити њихове области рада. Ипак се негде мора повући демаркациона линија. Можемо рећи да војна географија проучава све географске елементе — физичке, економске, политичке, климатске и многе друге — све што у географији има утицаја на стратешке радње, и да доноси и опште оцене о значају географских објеката у разним ратним комбинацијама. Стратегија се

¹⁶⁾ N. Macmillan, Implications of Aerials Defense (Aeronautics, децембар, 1947).

¹⁷⁾ R. Castex, Océans et Mers étroites (Revue de Défense Nationale, фебруар, 1947); Durand de Saint Front, Réflexions sur l' insularité (R. de D. N., мај, 1950).

¹⁸⁾ A. E. Sokol, Sea Power in the Next War (United States Naval Institute Proceedings, мај, 1952).

¹⁹⁾ C. Falls (The Question of Defence, Лондон, 1947), разматра изоловано и одбрану Британске Заједнице Народа. Мада се ова његова студија појавила пре Атлантског пакта и пре ма каквих покушаја у правцу координације одбране на Пацифику, ипак није застарела, јер свака суверена држава, савез држава или слична политичка организација мора бити спремна да се брани од сваке евантуалности.

служи тим оценама при решавању својих конкретних проблема водећи рачуна и о другим елементима који је интересују. Строго узев, и географски однос између Совјетског блока и осталог света, о коме се овде опширније говорило, спада у војну географију, али га и стратегија мора расправити да би своја даља разматрања поставила на конкретну основу. У сваком случају, општи однос између стратегије и географије, што је главни предмет овога чланка, спада у теорију стратегије, јер не треба заборавити да је војна географија помоћна научна дисциплина у служби теорије ратне вештине.

Свака наука израђује свој метод рада. Тако ће учинити и војна географија. Стратегија ће јој при томе дати само неке сугестије. Пошто се стратегиска и оперативна дејства не могу строго разграничити, не може се повући јасна граница ни између стратегиске и оперативне географије. Зато је можда најбоље да се студија географије, са гледишта утицаја на војне радње, врши одозго навише, као што је у основи чинио и Енгелс, јер тактичке могућности условљавају оперативна дејства, а ова стратегиска. Овим се, наравно, не искључује супротан утицај, одозго наниже. Главно је да војна географија проучи војишта и ратишта најпре у погледу услова за употребу оружане силе, а затим тек према резултатима који се на њима могу постићи. На тај начин, војна географија задовољавала би потребе тактике, оператике и стратегије свих размера. Има и таквих мишљења да студији војне географије треба прићи одозго, почев од глобуса.²⁰⁾ Сасвим је јасно да је данас, више него икада раније, потребно познавање опште географске слике земље пре но што се приступи студији појединих њених области, али ће најчешће целина бити задовољена оним што је обухваћено квалификацијама лица која се одају таквим студијама. У том америчком гледишту, да се у војној географији иде одозго наниже, више се огледају потребе земље чији се интереси простиру по целом свету. Њих не треба порицати, али треба и нагласити да се коначна стратегиска оцена појединих делова света не може дати пре но што се добро проуче у тактичком и оперативном смислу, иако је стратегија, по сили међусобног утицаја, већ имала удела при формирању тактичких и оперативних закључака. Стратегија, која се не би поуздано наслањала на тактику и оперативну, претворила би се ускоро у апстрактну игру без икакве практичне вредности или, још горе, у опасне фикције као што је Мекиндреров географски детерминизам или јединоспасавајући међухемисферни рат Северског.

(Крај)

²⁰⁾ Н. М. Forde, An Introduction to Military Geography (M. R., фебруар и март 1949).